

■ İlkin Elsever

Firudin bəy Köçərli Azərbaycan ədəbiyyatı, tarixi və folkloru üçün son dərəcə ciddi və fundamental tədqiqat işlərinin müəllifi olaraq tanınır. Köçərli imzası adı altında bir çox illərə imza atan Firudin bəyin adı daim dillər əzbəri olacaq. Tarixin işıqlı səhifələrinə nəzər salsaq görürük ki, Şuşa şəhəri, torpağı elmimiz üçün son dərəcə ciddi tədqiqatçılar yetişdirmişdir. Yusif Vəzir Çəmənəminli kimi böyük ədiblər yetişdirən Şuşa, həmçinin Fi-

şünas idi. Xalq yaradıcılığı nümunələrini toplamaqla yorulmadan məşğul olan pedaqoq bu işi özünə müqəddəs borc sayırdı. Çünki folklorumuzda xalqımızın tarixi, zəngin milli mənəvi dəyərlər sistemi mövcuddur. Xalq yaradıcılığını dərinədən tədqiq etməklə nəinki folklorşünaslıq elmini, hətta bir çox sahələrin öyrənilməsi və tədqiq edilməsi də mümkündür. F.Köçərli topladığı xalq yaradıcılığı nümunələrini təkə milli mətbuatımızda yox, xarici mətbuatda da çap etdirərək yayırdı.

F.Köçərlinin uşaq folkloru sahəsində olduqca böyük və əvəzolunmaz xidmətləri vardır. Ədibin "Balalara hədiyyə" kitabı uşaq folklorunun toplanılıb nəşr etdirilməsi yolunda atılmış ən böyük addımdır. Azərbaycan folklorunun ilk antologiyası olan "Balalara hədiyyə" kitabı uşaqların

onun məsləhətçisi, yol göstərən, həyat müəllimi olur". Bu həqiqətdən də belədir. Uşaq gözünü açarkən ana laylayısının sədalari altında böyüyür. Daha sonra nənələrin, babaların söylədiyi nağıllar, bayatılar əsasında yeni həyata doğru irəliləyir.

*Laylay beşiyim laylay,
Evim-eşiyim laylay,
Sən get şirin yuxuya,
Çəkimi keşüyü laylay.*

Nümunə gətirdiyimiz laylada ana uşağını həzin bir şəkildə əzizləyir. Evini, eşiyini uşağına qurban verən ananın bu sözləri, əlbəttə ki, uşağın gələcək həyatında, xüsusilə də, uşağın psixologiyasına önəmli yer tutacaq. Bu kimi hikmətamiz laylalar, bayatılar, atalar sözləri, məsəllər və s. folklor nümunələri F.Köçərlinin "Balalara hədiyyə" kitabında çox

onun içində bir ilan qırılıb yatıb. Dəvə tamah dişini ondan çəkib geri qayıtdı.

*Kol belə xəyal elədi ki, dəvə onun tikanından qorxub çəkildi.
Dəvə kolun fikrini duyub dedi:
-Mənim qorxum səndən deyil, o gizlənmiş qonaqdandır".*

"Dəvə kolu"nun kölgəsində yatan ilanlar bu günün özündə də var. Artıq "dəvə kolu"nun kölgəsində gizlənən ilanlar mənfur niyyətli insanları rəmzləşdirir. Bu cür mətnlərin əsasında uşaqların, gənclərin həyata baxış tərzini formalaşdır.

"Balalara hədiyyə" kitabında məsəllər, tapmacalar, laylalar, bayatılar, sayacı sözləri, nəsihətlər və təmsillər yer alır. Hər bir mətnin semantikasi tərbiyə edici əhəmiyyətə malikdir. Hər hansı bir atalar sözünü və yaxud məsəli çəkməklə çoxlu məsələlərə aydınlıq gətirmək mümkündür. Məsələn, "Əski pambıq bez olmaz, qarı düşmən dost olmaz" deyimində oxucuda artıq belə bir təfəkkür yaranır ki, köhnə parça istifadə edilmədiyi kimi, qorxulu insanla da dostluq etmək olmaz. "Balalara hədiyyə" kitabında belə bir məsəl var "Buynuzsuz qoçun qisası buynuzlu qoçda qalmazlar". Həyatda cəzasız heç bir şey yoxdur. Nə pislik edirsənsə et, mütləqdir ki, onun hesab verməlisən, cəzasını çəkməlisən. Digər bir məsələ nəzər yetirək: "Yaxşılıq elə, at dəryaya, balıq bilməsə, xaliq bilər". Bu məsəl "Sağ əlin verdiyini, sol əl bilməməlidir" məsəli ilə məzmun etibarını eynilik təşkil edir. Yaxşılıq təmənnəsiz, qarşılıqsız etmək lazımdır. Yaxşılıq edib, aləmə car çəkmədənə, etməmək yaxşıdır.

Firudin bəy Köçərlinin "Balalara hədiyyə" kitabı məzmun və sanbal etibarını ilə çox əhəmiyyətlidir. Bu kitabda yer alan fikirlər təkə dövrünün yox, bu günün özündə də aktual olaraq qalır. İnsanlar yaşlarından asılı olmayaq hər zaman oxumalı, öyrənməli və öyrətməlidir. Xüsusilə də, uşaqları, gəncləri düzgün yola istiqamətləndirmək lazımdır. Onlara mədəniyyətimizi, tariximizi, dövlətimizi, dilimizi, dinimizi, millətimizi, milli mənəvi dəyərlərimizi və xalq yaradıcılığımızı sevdirmək lazımdır. İnsanlar qarşılaşdığı hadisələr haqqında yaxşı və pis münasibətlərini xalq yaradıcılığı örnəkləri vasitəsi ilə bildirirlər. Məsələn, bir məsəl, atalar sözü və bayatı deməklə həmin hadisəyə münasibətlərini bildirirlər.

F.Köçərlinin yaradıcılığı zəngin və çoxşaxəlidir. Onun yaradıcılığını daha da parlaq edən xalq yaradıcılığıdır. Çünki o, kökümüzlə çox sıx bağlı bir alimdir, pedaqoqdur, folklorşünasdır.

Nəticə olaraq onu qeyd edə bilərik ki, Firudin bəy Köçərlinin "Balalara hədiyyə" kitabı folklorşünaslıqda çox önəmli və dəyərli töhfədir. F.Köçərlinin "Balalara hədiyyə" kitabı orta məktəb şagirdlərinin əsas kitablarından olmalıdır.

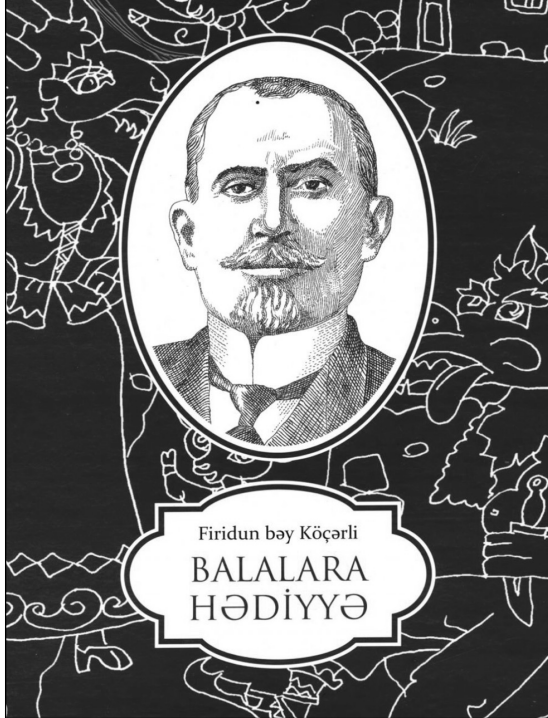
Firudin Bəy Köçərlinin "Balalara hədiyyə" kitabı folklor poetikası kontekstində

rudin bəy Köçərli kimi bir alimi də elmimizə qazandırmışdır.

F.Köçərli yaradıcılığı boyu bir çox istiqamət üzrə tədqiqatlar aparmışdır. Həm tərcüməçi, həm pedaqoq, həm tarixçi, həm də ki, gözəl bir folklorşünas kimi böyük işlər görmüşdür. F.Köçərli gənc yaşlarından insanların marifləndirilməsi istiqamətində əsl fədakarlıqlar göstərmişdir. Xüsusilə də, milli və mənəvi dəyərlərin təbliğində, milli mətbuatın, milli ədəbiyyatın inkişafında parlaq qələmini bir an olsun belə yerə qoymamışdır. Firudin bəy Köçərli dövrünün mətbuatı ilə çox sıx şəkildə əlaqə yaradaraq bir çox problemləri işıqlandırmışdır. O, "Kaspi", "İrşad", "Tərəqqi", "İqbal" və s. qəzetlərlə əməkdaşlıq edərək dövrün problemlərini gündəliyə gətirmişdir. Həmçinin F.Köçərli mətbuat vasitəsi ilə topladığı xalq yaradıcılığı örnəklərini də çap etdirirdi.

Tədqiqat istiqamətinin bir qolunu qədim dövr ədəbiyyatı, tarixi ilə bağlayan F.Köçərli yazdığı məqalələri təkə ölkəmizdə yox, onun hüdudlarında kənarda da tanımaq istəyirdi. "Bu məqsədlə 1903-cü ildə rusca yazdığı "Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı" əsəri ədəbiyyatımız haqqında rus oxucusuna maraqlı, həm də yığcam məlumat verdi". Dövrün siyasi və ideoloji tələbindən asılı olaraq "türk" sözü yerinə "tatar" yazılırdı. Başqa ziyalılarımız da məcburiyyət qarşısında qalaraq əsərlərində türk sözü yerinə, tatar sözü işlətmişlər.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, F.Köçərli püxtələşmiş bir folklor-

dünyagörüşünün formalaşmasında, həyat və təbiət haqqında təsəvvürlərin yaradılmasında böyük rol oynamışdır.

Uşaq ədəbiyyatına dair bir çox ziyalılarımız parlaq zəkanın məhsulu olaraq çoxlu əsərlər yazmışlar. Məsələn, Süleyman Sani Axundov, Abdulla Şaiq, Abbas Səhhət, Cəlil Məmmədquluzadə və b. F.Köçərli uşaq folklorunu toplamaqla uşaqların milli ruhda böyüməsinə, yaradıcılıq qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsinə çox böyük təsir etmişdir. Böyükrlə uşaqların dünyagörüşü fərqli olduğu üçün, uşaqların həyatı dərkətməsində də bir özünəməxsusluq var. Uşaq dünyaya göz açan zaman ananın söylədiyi laylanın, əzizləmənin yaratdığı təəssüratı heç bir psixoloq, pedaqoq bacara bilməz. Professor Ramazan Qafarlı yazır ki, "Poetik şifahi xalq yaradıcılığı anadan olan gündən ömrünün son anınadək insanı addımbaaddım izləyir,

geniş bir şəkildə yer almışdır.

F.Köçərlinin "Balalara hədiyyə" kitabında daha çox hadisələr heyvanlar üzərində qurulur. Başqa sözlə desək, heyvanların xarakteri vasitəsi ilə uşaqlara nəyin yanlış, nəyin doğru olduğu açıqlıq göstərilir. Heyvanların daxili aləmi, onların xarakteri müəyyən mövzular üzərində köklənərək uşaqlara tərbiyə edici mahiyyət aşılayır. Bir növ insanların həyatda mənfə münasibət qazanmalarının səbəbləri və yaxud pis insanların etdiyi xoşagəlməz hərəkətləri heyvanlar vasitəsi ilə izah edir. Çünki uşaqlar elə bir mürəkkəb psixologiyaya sahib olurlar ki, onları hər an istənilən istiqamətə yönəltmək mümkündür. F.Köçərli bir pedaqoq olaraq uşaqların psixologiyasına uyğun folklor mətnlərini toplayıb, çap etdirib ki, xalq yaradıcılığı ilə bağlı uşaqların müəyyən təsəvvürləri olsun.

"Balalara hədiyyə" kitabında yer alan əsas məsələlərdən biri xeyir və şər münasibətidir. F.Köçərli haqq, ədalət və doğruluğa aid çoxlu nümunələri misal göstərir. Məsələn, "Doğruya zaval yoxdur, çəksən hər divanə", "Sən haqq ilə ol- haqq səninlə olar". Uşaqlara haqqın, doğrunun nə olduğunu erkən zamanda izah etsən o, gələcək həyatında xeyrin, şərin nə olduğunu biləcək.

"Dəvə və tikan" adlı yazıda "dəvə kolu"nun kölgəsində yatmış ilan bu günün özündə də bir çox hadisələrlə mahiyyət baxımından eynilik təşkil edir. "Bir dəvə çöldə otlayırdı. Yarpaqlanmış tikan koluna yaxınlaşıb istədi onun yarpaqlarını yesin. Ağzını kola tərəf uzadanda gördü ki,